

ДУШАН МАРТИНОВИЋ И УРОШ МАРТИНОВИЋ: ЦЕТИЊЕ — СПОМЕНИЦИ АРХИТЕКТУРЕ (ИШРО ОБОД, ООУР ИЗДАВАЧКА ДЈЕЛАТНОСТ, ЦЕТИЊЕ 1980)

Књига Душана и Уроша Мартиновића *Цетиње — споменици архитектуре* већ самим својим насловом сугерише да се у њој говори о културно-историјском развоју Цетиња и његовом споменичком наслеђу. Аутори ове изузетно вриједне и корисне књиге — Душан, географ, али и од раније освједочени страствени истраживач историјске прошлости Цетиња, и Урош, познати професор архитектуре на Београдском универзитету — сваки са свог аспекта — детаљно износе хронолошке податке о споменицима Цетиња, почев од првих архитектонских здања насталих крајем XV вијека па све до нашега доба. Они — сваки у свом домену: први с гледишта географско-историјског развоја, а други с позиција синтетичке оцјене развоја архитектуре и урбанизма овога града — зналачки и сликовито дају опис споменика културе, везујући за њих, природно, све оно што чини историју Црне Горе. По рођењу Цетињани, Мартиновићи су страсно и са љубављу према свом родном граду испитивали и анализирали појаву сваког архитектонског здања, супротстављајући легендама и нагађањима сигурно знање и увјерљиву аргументацију.

Појава ове књиге у културном животу Црне Горе, па и Југославије, утолико је значајнија што она сигурно води и обичне и учене људе кроз Цетиње, које се већ назива градом-музејом. Цетиње представља историјски и културни феномен своје врсте не само на црногорском него и на југословенском простору, и то не толико по старим и велељепним споменицима културе, „аутентичне и оригиналне архитектуре и урбанизма“, колико по томе што представља „својеврсни израз особеног и славног пута друштвеног и културног развоја једног малог, поносног и пркосног народа безграничне славољубивости, преточеног у неотуђиву меморију, легенду и мит, који зраче из сваког камена, прага и окна његових ста-

ништа и животних простора“ — како кажу аутори ове публикације. Дакле, скромна здања Цетиња, натопљена богатством историјских догађаја и драма, настала у граду велике и славне ослободилачке прошлости, постала су трајни споменици историје и културе Црне Горе и њеног друштва. Ова публикација има вриједност не толико по томе што открива знане и незнане вриједности овог особеног града, који је више од четири вијека био политички, вјерски и културни центар црногорског народа, већ и по томе што се у њој прегледно и регистарски сређено даје слика развоја историјских здања и споменика архитектуре и културе Цетиња.

Историја Цетиња репрезентује највећим дијелом историјску прошлост Црне Горе од краја XV вијека. Цетиње је постало пријестоница Црне Горе 1482. године, када њен владар Иван Црнојевић у Цетињском пољу, испод Орлова крша, измичући испред турских освајања, подиже дворца који ће постати окосница будућег градског насеља. Изградњом Цетињског Манастира, као средишта Зетске митрополије (1484), Цетиње постаје и вјерски и културни центар црногорске државе. Од онда, па до 70-их година XIX вијека, град-пријестоница се споро развија и по опсегу „своје физичке структуре није надрастао неразвијено насеље са једва стотинак скромних кућа око Манастира и дворске резиденције као фортификационог средишта комплекса“. Тај дуги, готово четиристогодишњи период чини прву фазу у развоју Цетиња.

Другу фазу развоја града чини трансформација дотадашњег насеља у организовану урбану структуру. Та фаза траје до првог свјетског рата, када Цетиње израста у град са свим својствима модерног града. Тај релативно кратак период, за који аутори кажу да у „развоју града означава златно доба његове младости“, поклапа се

са коначним уобличавањем црногорске државе, друштвеним и културним просперитетом црногорског друштва.

Трећи период представља развој Цетиња између два свјетска рата, када долази до „релативне консолидације прилика“, али са све „очљивијим елементима опште кризе друштва и испољене стагнације у физичком и културном развоју града“.

Четврту фазу чини развој Цетиња у социјалистичкој Југославији, период у коме ће изгубити функције политичко-административног центра (главни град СР Црне Горе постаје Титоград), али ће, као и многи други наши градови, баш у овом времену тражити нове путеве развоја „у подизању производне базе привредног раста“, ослобађајући се хипотека „славне прошлости“.

О Цетињу и његовој богатој и славној прошлости много се писало и у нас и на страни. Многи „странци“ и „извањци“ писали су о Цетињу и уносили „у своје мале цртежа, гравира и илустрација његове и црногорске свакодневнице“, спомињали „ратовања и радовања, нарицања и заклињања, гуслања и мудровања...“ Цетињана и осталих Црногораца. О Цетињу су писали прилично и сами Цетињани и други Црногорци, приказујући његову тврду и опору стварност и, с правом, величајући његову прошлост. Забиљежила су та многобројна пера, страна и домаћа, много анегдота, легенди, мемоарског и другог личног виђења и свједочења, преписиване су хронике, казивана историја Цетиња, али ипак се десило — каже у Поговору овој књизи др Павле Мијовић — „да се, зачудо, ништа суштинско не каже како се на Цетињу, и Цетиње, градило и сволтавало, како се у камен клесало и с дрвом марагунисало, како се с вишеспратницама и палацама растајало од традиционалне црногорске куће с огњиштем и сламеним кровом — како је из ништа настао црногорски Град“.

Тек са појавом ове богато илустроване књиге стиче се јаснија

представа о томе како је настајао и којим се темпом развијао главни град Црне Горе до почетка педесетих година XX вијека, сазнаје се ко су били његови најзначајнији неимари и зидари, планери, урбанисти и архитекте, с каквим су умијећем, вјештином и материјалом градитељи градили цетињска здања различитих намјена. Аутори су Цетиње с правом представљали „у свој својој величанствености најбогатијег и најразноврснијег архитектонског наслеђа једног нововјековног града у земљи иза божјих леђа (с Приморја и из равнице гледано, наравно)!“ — каже др П. Мијовић.

Сваком путнику и намјернику, школцу и љубитељу старина, музеја, умјетничких галерија, архитектуре у новим стилovima и техникама, Цетиње преко ове публикације постаје много ближе и драже. Књига сваком посетиоцу издашно нуди сазнања о цетињским особеностима, па и неким револуционарним културним тековинама, као што су, прва словенска ћириличка штампарија у тренутку пропасти државе, врхунске гравире штампара Макарија и његове калуђерске братије које раскошно представљају ренесансни дворца Црнојевића и цркву Црногорске митрополије, затим штампарија у доба Његошево и њене прве публикације, Његошев „Горски вијенац“ и „Луча микрокозма“ — та још увијек врхунска дјела црногорске и југословенске књижевне ријечи и мисаоности и друго културно наслеђе.

Надајмо се да ће 500-годишњица оснивања Цетиња, тај велики јубилеј Црне Горе, који ће се обиљежити 1984. године, изњедрити још неку вриједну научну публикацију о овом граду који је феномен и по томе што је готово четири стотине година био пријестоница, а да није имао организовану урбану структуру и оне друге елементе који један град чине градом.

Др Миомир Дашкић